

Päivät Amerikassa – yöt Laihialla; siirtolaisen paikka?

Siirtolaisen paikassa on kysymys fyysisen ympäristön ja ihmisen välisestä suhteesta sekä ryhmien välisistä suhteista. Olemme kaikki muukalaisia muiden maiden kansalaisiin nähden ja yhdentyvässä maailmassa me olemme kaikki tulossa muukalaisiksi, toteaa Olavi Koivukangas.

Siirtolainen, jos kukaan, on ihminen, joka etsii omaa paikkaansa. Tässä artikkelissa käsittelen siirtolaisuuden menneisyyttä lähinnä suomalaisten maastamuuttajien osalta. Siirtolaisen ja pakolaisen paikkaa tämän päivän maailmassa tarkastellaan erityisesti Suomeen muuttaneiden siirtolaisten kannalta. Lopuksi pohdin siirtolaisen identiteetin muotoutumista siirtolaisuustutkimusta sekä visioin tulevaisuuden siirtolaisuutta.

Aluksi tulkoon todetuksi erilaiset maasta- ja maahanmuuttajista käytettävät käsitteet: *Siirtolainen* on henkilö, joka lähtee omasta maastaan itse valitsemaansa kohteeseen ja voi halutessaan palata. *Pakolainen* on henkilö, jolla on aihetta pelätä joutuvansa vainotuksi rodun, uskonnon, kansallisuuden tai poliittisen mielipiteen vuoksi, ja on lähtenyt sen takia kotiseudultaan.

Muukalainen tarkoittaa henkilöä, jolla ei ole oleskeluvaltion kansalaisuutta. Muukalainen ei ole "meikäläinen" - vaan "toisenlainen". Juridisesti muukalainen määritellään syntymämaahan mukaan (*jus soli*) tai syntyperän mukaan (*jus sanguinis*). Käsitteeseen sisältyi hyvin varhain rodullista, uskonnollista ja sivistyksellistä erilaisuutta. Hyvin tunnettu ero oli kristikunnan ja pakanallisen maailman välinen raja. Nykyinen yläkäsite on universaalinen ihmiskunta. Asuinpaikka on jokaisella ihmisellä ja se on suhteellinen, sillä muukalaisuus voidaan määritellä vain jostakin paikallisesta lähtökohdasta. Olemme kaikki muukalaisia, muiden maiden kansalaisiin nähden ja yhdentyvässä maailmassa me olemme kaikki tulossa muukalaisiksi.

SUOMALAINEN SIIRTOLAINEN PAIKKAANSA ETSIMÄSSÄ

Jätän Aatamin ja Eevan sekä Aabrahamin ja suuret kansainvaellukset väliin ja siirryn suoraan 1800-luvun siirtolaisuuteen. Kun suurten löytöretkien jälkeen eurooppalaiset alkoivat siirtyä Amerikkaan ja muualla oleviin siirtokuntiinsa, sinne lähdettiin yleensä eliniäksi. Näin oli vielä 1800-luvulla ja tämänkin vuosisadan alussa kun pohjoismaalaiset liittyivät suureen muuttovirtaan länteen.

Vilhelm Moberg kertoo erinomaisessa teoksessaan Maastamuuttajat, että *Karl Oskarin ja Kristiinan lähtiessä Ruotsista Amerikkaan aviomiehen vanhemmat Nils ja Märta tiesivät, että he tänä hämyisenä huhtikuunaamuna näkisivät poikansa viimeisen kerran tässä elämässä. Ja*

Kristiinan hyvästellessä äitinsä aikaisemmin, olivat äidin jäähyväissanat: *Älä unohda, rakas tytär, että minä tahdon tavata sinut Jumalan luona.* Kun Karl Oskarin ja Kristiinan vankkurit olivat valmiit lähtöön, Kristiina oli kuullut vanhan isän Nilsin sanovan: *Pitänee mennä postuansillalle katsomaan poikieni ruumissaattoja.* – Maastapakoon liittyy entisen ruumiin särkyminen, sanoo psykoanalyttikko Julia Kristeva.

Siirtolaiseksi lähtö oli siis äärimmäisen vakava asia. Siirtolaiseksi lähtevät veivät mennessään itsensä, lapsensa ja syntymättömät sukupolvet. Siksi usein siirtolaisiksi lähtevät tavattiin saattaa kirkkomaan aidan luokse saakka. Mutta myöhemmin kun siirtolaisuudesta tuli eräänlainen muoti, siihen ei suhtauduttu niin vakavasti. Se ei ollut mies eikä mikään, joka ei ollut käynyt Amerikassa, sanottiin Pohjanmaalla.

Toiset harkitsivat lähtöä kauan, mutta monille lähtö tuli äkisti ja yllättäen. Lisäksi oli jostakin löydettävä matkarahat. Siirtolaiseksi lähtöön sisältyi mahdollisuus itsensä toteuttamiselle paremmin kuin entisessä asuinympäristössä. Mutta siihen sisältyi myös riskinsä ja tuhoutumisen mahdollisuus. Suurin ongelma oli se, että ihminen ei voinut jättää vanhaa minäänsä Suomeen aloittaakseen aivan uuden elämän Amerikassa tai Australiassa. Sokrateelta kysyttiin kerran, miksi hänen ystävänsä Algibiades, joka oli matkustanut niin paljon, ei ollut koskaan onnellinen. Siksi, että minne tahansa Algibiades meneekin, hän ottaa itsensä mukaansa.

Myös siirtolainen, joka lähti usein nuorella iällään maapallon toiselle puolelle, tai lähemmäksikin, vei mukanaan oman elämäkokemuksensa ja kulttuuripiirinsä. Siirtolaisen matkalaukussa on ollut äidinkieli ja oma murre, kodin tavat ja perinteet, usein myös kotiseurakunnalta saatu Raamattu - mutta myös viehäytys suomalaisen paloviinaan. Monelle siirtolaiselle vankka päätös uuden elämän aloittamisesta kaatui jo menomatalla - käytännössä usein valtamerilaivan baaritiskillä.

Mutta usein päätös uuden elämän aloittamisesta onnistui. Vuonna 1886 lähti Evijärveltä Amerikkaan 23-vuotias Matti Pitkäkangas – veritekoon päättyneen tappelun jälkeen, kuten kotiseutuneuvos Väinö Tuomaala minulle kertoi. Pitkäkangas asettui Crystal Fallsiin, evijärveläisten pesäpaikkaan Michiganin osavaltiossa ja otti helpommin lausuttavan nimen Hurja. Matti nai pohjalaisen tytön Anna Keisarin ja perheeseen syntyi 11 lasta. Pitkällä tähtäyksellä melkoinen väestön menetys Pohjanmaalle. Pian Matti Hurja joutui kaivosonnettomuuteen eikä voinut enää tehdä raskasta työtä. Niinpä hän ryhtyi kauppiiaaksi. Matti oli sopuisa, uskonnollinen ja maahantulostaan lähtien hän toimi erityisen innokkaasti amerikansuomalaisessa raittiusliikkeessä. Matti Hurja kuoli vuonna 1931.

Yksi Matin viidestä pojasta oli vuonna 1892 syntynyt Emil Edward, joka 16-vuotiaana noudatti Amerikassa kuuluisaa ohjetta: "Nuori mies, mene länteen!" Emil ajoi tavarajunalla Butteen ja päätyi viimein Alaskaan taskussaan viisi dollaria. Fairbanksissa hän pääsi sanomalehtimieheksi levottomana kultaryntäysvuonna 1908. Neljän vuoden kuluttua hän meni Washingtonin yliopistoon opiskelemaan sanomalehtioppia. Sitten Emil Hurja toimi lehtimiehenä Teksasissa, Kaliforniassa sekä vuodesta 1927 liikemiesten Alaskan kaivosasioiden neuvonantajana New Yorkissa.

Pula-aika heikensi markkinat, mutta samalla tarjosi Hurjalle mahdollisuuden siirtyä politiikkaan. Kaivostoiminnan tilastomiehenä hän sovelsi tietojaan politiikkaan ja ennusti eräänlaiseen gallupotantaan perustuvilla tilastomenetelmillä hämmästyttävän tarkasti vuonna 1932 presidentinvaalin tulokset. Voittaneen demokraattisen puolueen huomio kiintyi silloin häneen. Hurjasta tuli puolueen johtava vaaliasiantuntija ja puolueen puheenjohtajan James Farleyn lähin avustaja. Käytännössä Emil Hurjan tehtävänä oli suorittaa poliittisten virkojen vaihdokset uuden puolueen tullessa valtaan. Olipa Hurja presidentti F.D. Rooseveltinkin henkilökohtainen ystävä ja neuvonantaja. Hänestä

kaavailtiin Yhdysvaltain Suomen lähettilästä, jopa Alaskan kuvernööriä, mistä ehdokkuudesta hän kuitenkin olisi kieltäytynyt.

Toisen maailmansodan aikana Emil Hurja osallistui innokkaasti Suomen avustamiseen ja oli sodan jälkeen perustamassa Yhdistyneitä Kansakuntia. Emil Hurja oli yksi aikansa tunnetuimpia amerikansuomalaisia – luultavasti ainoa joka on saanut kuvansa arvostetun Time-lehden kanteen. 1940-luvun lopulla Hurja jättäytyi pois politiikasta ja toimi liikemiehenä. Hän kuoli vuonna 1953. Hurjan suku on löytänyt paikkansa uudella mantereella. Internetissä on 11 Hurja-nimeä eri puolilla Yhdysvaltoja.

Suomessa Emil Hurja kävi vuosina 1936 ja 1951. Siitä, kävikö hän sukunsa kotiseudulla Evijärvellä, minulla ei ole tietoa. Muistan kuitenkin, että pikkupoikana ollessani kotona kävi vanha ja hieno Amerikan-täti. Käytyään kotitorppansa raunioilla hän sanoi sanat, jotka ovat jääneet mieleeni: *Ilman metsän marjoja me olisimme kuolleet nälkään.*

Saapuessaan Amerikkaan Ellis-saaren ahtaiden porttien kautta suomalaisen maaseudun kasvatti, usein Pohjanmaalta, koki melkoisen alkujärkytyksen ja kulttuurisokin. Kieliongelmiä oli helpottamassa joku sukulainen tai tuttava ja se antoi turvallisuuden tunnetta. Auta ja tule autetuksi oli siirtolaisten tunnuslause. Tosin uskonnolliset ja yhteiskunnalliset lähtökohdat erottelivat ihmisiä eri leireihin hyvin varhain.

Suomalaisyhteisöjen kasvaessa 1800-luvun lopulla ja vuosisadan vaihteen jälkeen alettiin perustaa suomalaisia seurakuntia, yhdistyksiä ja sanomalehtiä edistämään yhteisiä tavoitteita ja tuomaan virkistystä vapaa-aikaan. Erityisesti näyttämöharrastukset ja soittokunnat olivat suosittuja ja juhlista ensimmäisiä olivat keskikesän juhannusjuhlat. Kun sadat suomalaiset kokoontuivat esim. Imatrahaalille New Yorkiin vuonna 1894, tuntui kuin olisi oltu taas vanhassa maassa. Evelethin juhannusjuhilla 1904 kerrotaan olleen tuhansia marssijoita kesäisissä hepenissä ja viisi suomalaista soittokuntaa. Kulkueen kärjessä heilui Yhdysvaltain tähtilippu ja sen vasemmalla puolella hulmusi sinivalkoinen Suomen lippu. Usein juhannusjuhliin liittyivät urheilukilpailut - sekin vanhan kotimaan peruja - ja tietysti ulkoilmatilaisuus monipuolisine ohjelmineen.

Juhannusta pidettiin erityisen tärkeänä juhlapäivänä silloin, kun Suomi ei ollut vielä itsenäinen eikä sillä ollut omaa kansallispäiväänsä. Niinpä tiettävästi Suomen ensimmäinen itsenäisyyspäivän juhla pidettiin Australiassa juhannuksena 1917 – useita kuukausia ennen Suomen virallista itsenäistymistä. Queenslandin erämaissa suomalaiset puunhakkaajat olivat lukeneet Venäjän suuresta vallankumouksesta ja päättelivät, että nyt Suomi julistaa itsenäisyytensä. Miehet tulivat siihen tulokseen, että se tapahtuu varmasti juhannuksena, keskikesän suurena juhlanä. Niinpä he järjestivät juhannuksena 1917 Suomen itsenäisyyspäivän juhlan, joka päättyi kolminkertaiseen eläköön-huutoon itsenäiselle Suomelle.

Siirtolaisten juhannusjuhlat olivat suurimmillaan New Yorkin alueella 1930-luvulla. Tapahtumaan osallistui myös amerikkalaisia ja ulkoisissa juhlamenoissa kulkueineen ja juhlamarsalkkoineen otettiin oppia amerikkalaisilta. Myös poliitikot huomasivat juhlien merkityksen ja kaupungit lähettivät edustajansa juhlille. Vuonna 1934 luettiin New Yorkin pormestarin sähke 8 000 juhannusjuhlavieraalle. Sähkeessä annettiin suomalaisille kiitosta kansanvallasta ja taloudellisesta vastuuntunnosta, olihan Suomi noihin aikoihin maksanut velkojaan Yhdysvalloille.

Amerikansuomalaisen siirtolaisen paikka ilmeni juhlapuheiden syvimmissä sisällöissä. Läsnäolijoiden tuntoja tulkitsi esimerkiksi New Yorkin vuoden 1934 juhlapuheen pitäjä seuraavasti: *Vaikka valkeat laivat ovatkin tuoneet meidät tänne lännen ihmemaahan, niin sisäisin*

olemuksemme on kuitenkin jäänyt sinne valkean pohjolan tuhatjärviseen maahan, jonka kunniaksi haluamme elää ja toimia.

Eräällä tavalla jatkoa näille juhannusjuhlille ovat nykyään Yhdysvalloissa vuosittain järjestettävät FinnFest juhlat, joille osallistuu tuhansia ihmisiä, joukossa myös kolmannen ja neljännen polven suomalaisten siirtolaisten jälkeläisiä, ja kieli on muuttunut yhä enemmän englanniksi. Kanadan puolella vastaava tapahtuma on Kanadan Suomalaisten Suurjuhlat. Australiansuomalaisilla juhannusjuhlia ovat jo vuosikymmeniä vastanneet pääsiäisenä järjestettävät Suomi-päivät, jonne suomalaiset ovat uskollisesti kokoontuneet urheilun ja kulttuurin merkeissä vaalimaan suomalaisuuttaan. Myös siirtolaisten lapset ovat pyrkineet vaalimaan ensimmäisen polven perinteitä. Juhannusjuhlia - tosin paljon vaatimattomampia - on järjestetty Yhdysvalloissa ja Kanadassa meidän päiviimme saakka. Suomalaisten siirtolaisten jälkeläiset ovat kiinnostuneita ja ylpeitä suomalaisesta syntyperästään ja juuristaan, mikä ilmenee mm. sukututkimuksen harrastuksena.

Keskiverto siirtolainen hakeutui maanmiestensä pariin ja löysi sisältöä elämäänsä, ja usein myös elämänkumppanin, suomalaisten riennoista. Mutta joukossa oli sellaisia, jotka eristäytyivät sekä amerikkalaisesta yhteiskunnasta että suomalaisyhteisöstä. Australiassa merimiespappina ollut Heikki Castren toteaa, että siirtolainen on ihminen, joka on ostanut rahalla yksinäisyyden. Eräs suomalaisrouva totesikin hänelle, ettei hän koskaan - ei edes Kivennavalla asuessaan - ollut niin yksin kuin koko ajan täällä Australiassa.

Mutta kaikki on suhteellista. Olen tavannut onnellisia yksin eläneitä kullaa ja kuparinkaivajia Australiassa. Eräällä prospäkkärillä Mount Isan lähellä ei ollut edes kelloa. Hän sanoi elävänsä auringon mukaan. Olin vilpittömästi kateellinen.

Psykoanalyttikko Julia Kristevan mielestä omiensa siteistä vapautunut muukalainen tuntee itsensä täysin vapaaksi. Tämän äärimmäisen vapauden nimi on kuitenkin yksinäisyys. Se voi olla kuin astronautin painottomuustila, joka tuhoaa lihakset, luut ja veren. Kun puhut vierasta kieltä, sinun annetaan ymmärtää, että sinusta ei ikinä tule meikäläistä. Niinpä kahden kielen välissä sinun elementtisi on hiljaisuus. Tämä tuo mieleeni suomenkieltä kuiskaamalla kaduilla puhuneet suomalaiset nuoret 1970-luvun alun Ruotsissa. Mutta hekin lienevät löytäneen paikkansa Ruotsissa - tai sitten ovat palanneet Suomeen.

On havaittu, että vanhaksi tultuaan moni siirtolainen unohtaa aikuisena oppimansa kielen ja puhuu vain äidinkieltään. Suomalaisille siirtolaisille on rakennettu lepokoteja Floridaan, Vancouveriin, Torontoon, Brisbaneen, Tukholmaan, jne. Huutava tarve alkaa olla myös Tanskassa, Hollannissa ja muuallakin Euroopassa. Siksi näihin vanhusten asuntoloihin tarvitaan suomen- ja ruotsinkielentaitoista henkilökuntaa.

UTOPIASIIRTOLAISUUS

Kaikki siirtolaisuus on utopian etsimistä. Monosen ja Saukin Satumaa-tango kertoo sen osuvasti: *Aavan meren tuolla puolen jossakin on maa, missä onnen kaukorantaan laine liplattaa...*

Jo Kalevalan Sampo kertoo suomalaisten utopiahaaveista, samoin seitsemän veljeksien muutto Impivaaraan. Teuvo Peltoniemen kirjassa Kohti parempaa maailmaa kerrotaan kahdeksastatoista

suomalaisesta utopiasiihtokunnasta. Ensimmäinen oli suomalais-ruotsalais-englantilainen *Uusi Jerusalem* Sierra Leonessa vuonna 1792. Tunnetuimmat utopiasiihtokunnat olivat Matti Kurikan *Kalevan Kansa* Australiassa ja *Sointula* Kanadassa vuosisadan vaihteessa. Matti Kurikka käytti mm. nimimerkkiä Matti Maaton. Usein perustajat olivat karismaattisia johtajia, jotka uskoivat saaneensa toimeksiannon jostakin ylhäältä. Brasiliaan Penedon siirtokunnan perustanut Toivo Uusikallio kertoo vuonna 1929 ilmestyneessä *Kohti tropiikin taikaa* - kirjassaan saaneensa yöllä alitajuntaansa kutsun jättää kotimaa ja siirtyä kauas Etelään. Utopia-siirtolaisuuteen luetaan myös tuhansien amerikansuomalaisten muutto Neuvosto-Karjalaan 1930-luvun lamakautena. Monet heistä kokivat siellä ennen aikaisen kuoleman ns. Stalinin puhdistuksissa. Viimeisimpänä utopiasiihtolaisuutena voidaan pitää suomalaisten yritystä raivata Bolivian viidakoita viljelyksille 1990-luvun alussa. Epämääräisiä maanomistusoloja käsitellään edelleenkin oikeusistuimissa sekä Suomessa että Boliviassa.

Yksi tunnetuimmista suomalaisista utopiasiihtokunnista oli Arthur Thesleffin Argentiinaan Missionesin maakuntaan vuonna 1906 perustama *Colonia Finlandesa*. Tutkijoiden mielestä tärkeimmät syyt siirtokunnan epäonnistumiseen olivat huono maanlaatu ja alkoholismi. Parhaimmillaan Colonia Finlandesassa asui noin 500 ihmistä 1930-luvulla. Kirjailija Olavi Paavolainen vieraili Missionesissa noihin aikoihin ja hänen vuonna 1937 ilmestyneeseen teokseensa *Lähtö* ja loitsu sisältyvä kuvaus Colonia Finlandesasta nosti siirtokunnan uudella tavalla kotimaan tietoisuuteen. Paavolainen suri näkemäänsä eripuraisuutta, alkoholismia ja kotikulttuurin rappeutumista primitiiviseksi metsäläisyydeksi. Mutta hän löysi siirtolaisten elämästä myös kadehdittavia piirteitä: *Missionesin pyyteettömässä ja indolentissa ilmapiirissä viettämäni kymmenen päivää kuuluivat elämäni onnellisimpiin. Sulkeutuneiden, raskasmielisten suomalaisten raatajien jälkeläiset ovat täällä oppineet lunastamaan erään harvinaisen ja kallisarvoisen elämäntaidon: huolettomuuden ilon.*

Suomen valtio ja kansalaisjärjestöt ovat avustaneet 1970-luvulta lähtien eräitä Colonia Finlandesan suomalaisia. Syksyllä 1996 osallistuin siirtokunnan 90-vuotisjuhliille. Oberan kaupungin seudulla asuu edelleenkin noin 100 suomalaista, joista puolet puhuu vielä suomea. Mutta suomalaisten raivaaman tien varrella Colonia Finlandesassa ei ole yhtään suomalaisen jälkeläistä - eikä paljon muitakaan ihmisiä. Maalapakko on ollut täydellinen ja metsä valtaa suomalaisten aikoinaan raivaamat vainiot. Mutta kerran se oli siirtolaisten paikka, jossa elettiin, rakastettiin, synnyttiin ja kuoliin.

SEIKKAILIJAT

Useimmat siirtolaiset löytävät ennemmin tai myöhemmin paikkansa uudessa kotimaassaan ja alkavat työntää juuriaan elinympäristöönsä. Mutta on yksi ihmistyyppi, joka kulkee kuin vierivä kivi paikasta toiseen ja usein maastakin toiseen. Heitä vaivaa ns. horisonttikuupe, halu nähdä ja kokea uutta.

Aluksi nämä seikkailijat olivat usein merimiehiä - kuten laulun Kalle Aaltonen. Lapsuuteni radio-ohjelmista tutut seikkailijat Pekka Lipponen ja Kalle Kustaa Korkki kuuluivat tähän ryhmään. Muistanette, että Pekka Lipponen oli ajatuksissaan aina Rantasalmella. Eräät heistä saattoivat päätyä Ranskan muukalaislegioonaan ja menettää henkensä Pohjois-Afrikassa tai Indokiinassa.

Laura Maria Raitis Kirkon lähetystyön keskuksessa kertoo tavanneensa Goassa, Intiassa, nuoren suomalaisen naisen, joka oli pitkään asunut Intiassa. Hän oli kiinnostunut hindulaisuudesta. Suomessa hän ei viihtynyt. Laura Raitis analysoi näitä köyhissä maissa kierteleviä suomalaisia seuraavasti: *Joillakin matkalaisilla menee hyvin. Vaikkei heistä tuntuisikaan siltä, että he ovat löytäneet paratiisin, heidän on kenties parempi olla matkalla kuin Suomessa. Matkalla ja ulkomailla olo on joskus hyvin terveellistä, silloinkin kun ihminen lähtee sinne pakoon. Hänen palatessaan paosta asiat saattavat olla paremmassa järjestyksessä kuin hänen lähtiessään - sekä ulkoisesti että ihmisen päässä ja sydämessä.*

Mutta havaintoni on, että yleensä tällainen maailmanrannan kiertäjä ei palaa Suomeen, vaan saa hautapaikkansa usein nuorella iällä vieraan maan mullissa. Muutenkin, ainakin Australiassa siirtolaiskansallisuuksien kuolleisuus on todettu alhaisemmaksi kuin kantaväestöllä. Eräs tutkijakollegani kiinnitti huomiotani suomalaisten miesten suureen kuolleisuuteen Australiassa ja kysyi syitä tähän. En keksinyt muuta kuin vaaralliset työt rakennuksilla ja kaivoksissa, vaaralliset harrastukset kuten viinanjuonti sekä metsästys ja kalastus ja tietysti taipumus itsemurhiin. Asia vaatisi tarkempaa tutkimusta.

SUOMALAISET OSA-AIKASIIRTOLAISET

Tämän hetken suomalaiset maastamuuttajat muistuttavat monella tavalla entisaikojen siirtolaisia. Myös he haluavat saada parempaa toimeentuloa ja täyteläisempää elämää Suomen rajojen ulkopuolella. Tämän ajan siirtolainen on entistä useammin hyvin koulutettu nuori ihminen, jonka muutto ulkomaille nähdään usein työuraan liittyvänä muutaman vuoden komennuksena ja koko perhettä rikastuttavana kokemuksena.

Osa-aikasiirtolaisia ovat suomalaisten yritysten ja kansainvälisten yhtiöiden palveluksessa olevat henkilöt. Läntiseen Eurooppaan muuttaviin kuuluvat esim. suomalaiset rakennusalan ammattilaiset, sairaanhoitajat ja jääkiekon ammattilaiset ja tietysti opiskelijat. He eivät yleensä sitoudu yhteen paikkaan, elleivät sitten avioidu ulkomaille, ja palaavat usein Suomeen ennemmin tai myöhemmin. Nämä tavoitemuuttajat ovat tulevaisuudessa Suomelle suuri voimavara.

MAAILMAN PAKOLAISET JA SIIRTOLAISET TÄNÄÄN

Maailmassa on 50–60 miljoonaa pakolaista. Heistä 27 miljoonaa on joutunut pakenemaan vainoa maansa rajojen ulkopuolelle. Joka 115. ihminen maapallolla on joutunut pakenemaan kodistaan. Aseellisten konfliktien lisäksi aavikoituminen, merenpinnan nousu ja ilmaston muutokset ajavat ihmisiä kodeistaan.

Siirtolaisten määrän arvioiminen on vielä vaikeampaa. Suurin osa maailman arviolta 125 miljoonasta siirtolaisesta elää Afrikassa, Aasiassa ja Latinalaisessa Amerikassa. Tänä päivänä siirtolaisuus on suurta liiketoimintaa. Ns. kehitysmaissa siirtolaisiksi pyrkivät joutuvat maksamaan suuria summia vaarallisista ja epäinhimillisistä kuljetuksista. Kansainvälisen siirtolaisjärjestön mukaan laittomien maahanmuuttajien salakuljetus, erityisesti läntisiin teollisuusmaihiin, on yhtä

tuottavaa kuin huumeiden salakuljetus. EU-maat ovat asettaneet päämääräkseen kansainvälisen rikollisuuden ja laittoman siirtolaisuuden torjumisen. Myös Suomi on äskettäin liittynyt passitarkastukset sopimukseen kuuluvien maiden välillä poistavaan ns. Schengenin sopimukseen. Laittoman maahanmuuton estäminen liittyen vapaaseen liikkuvuuteen on suuri haaste EU-maille.

Euroopan unionin alueella asuu 15–16 miljoonaa ihmistä, jotka ovat asuinmaassaan siirtolaisia. Se miten asuinmaan pykälät ulkomaalaisten vähemmistöryhmiä kohtelevat, vaihtelee valtiosta toiseen. Unionin vetureista Saksalla on kahdeksan miljoonaa siirtolaista, joiden asema on epävarma, vaikka siirtolaiset ovat asuneet maassa jo vuosikymmeniä. Kreikassa 90 prosenttia maassa asuvista siirtolaisista on papereiden valossa maassa täysin laittomasti. EU-maissa miljoonat siirtolaiset ovat ilman täysiä poliittisia oikeuksia vielä 20–30 vuotta maassa asuttuaan. Useimmissa maissa vaaditaan täysi kansalaisuus, ja se on vaikea saada esimerkiksi Saksassa. Paikallisvaaleissa ulkomaalaisilla on äänioikeus vain pohjoismaissa ja Alankomaissa.

SUOMEEN MUUTTAJAN PAIKKA?

Nykyisen Suomen alueelle on tullut maahanmuuttajia jo 10 000 vuotta sitten. Köyliönjärven jäältä, missä englantilainen piispa Henrik tapasi kohtalonsa suomalaisen talonpojan kädestä, on pitkä matka tämän päivän ulkomaalaiskeskukseen. Suomen ulkomaalaisväestö on kymmenessä vuodessa enemmän kuin nelinkertaistunut. Ulkomaan kansalaisia on Suomessa yli 80 000 ja he kuuluvat 154 eri kansallisuuteen. Pakolaisia Suomessa on noin 15 000. Mikä on Suomeen tulleen siirtolaisen ja pakolaisen paikka?

Oliko se Helsingin tuomiokirkon portailla nälkälakolla protestoimassa ulkomaalaiskeskuksen päätöksiä - tai päättämättömyyttä - vastaan. Kautta aikojen ihmiset ovat hakeneet turvaa kirkkojen suojista. Suomessa riitti kirkon portailla istuminen. Suomalaisen yhteiskunnan pitäisi kyetä tekemään päätökset turvapaikka-asioissa nykyistä nopeammin – enintään kuudessa kuukaudessa.

Maahanmuuttajan paikka olisi ollut tämän vuoden alussa mietintönsä jättäneessä Suomen maahanmuutto- ja pakolaispolitiikkaa linjanneessa komiteassa. Maahanmuuttajien järjestöillä olisi pitänyt olla toimikunnassa virallinen edustus-muodollinen kuuleminen ei kuulu enää nykyaikaan. Suomeen hyväksytyn pakolaisen tai maahanmuuttajan paikka on siinä, missä syntyperäisen suomalaisenkin.

Työttömyydestä ja muista seikoista johtuen suomalaisten asenteet maahanmuuttajia kohtaan ovat tulleet aikaisempaa kielteisimmiksi. Lalleja on Suomessa edelleenkin. Matti Wuori viittaa tuoreeseen tutkimukseen, jonka mukaan yli puolet ulkomaalaisista miehistä on joutunut pahoinpitelyn kohteeksi Suomessa. Kysymys on asenteista ja pitkästä perimästä. Jo vuoden 1772 hallitusmuoto sisälsi käsitteet "Ruotsin mies" ja "muukalainen". Tärkeä oli kielto ottaa virkoihin ulkomaan miehiä, olokootpa ruhtinaita, prinssejä tahi muita henkilöitä. Sama asenne jatkui autonomian aikana. Itsenäistymisen jälkeen tapahtui liberalisointia, esimerkiksi vuonna 1922 uskonvapauslaissa. Mutta vasta vuonna 1983 saatiin Suomessa aikaan lainsäädäntöä ulkomaalaisen oikeudesta oleskella Suomessa. Saman vuosikymmenen lopulla alettiin Suomessa soveltaa kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia. 1.8.1995 voimaantulleen hallitusmuodon muutoksen mukaan perusoikeudet on laajennettu koskemaan kaikkia ihmisiä, jotka ovat Suomen oikeudenkäytön piirissä. Tämä koskee myös yhteiskunnan taloudellisia ja sosiaalisia oikeuksia, mikä helposti unohtuu.

Mutta henkisesti edelleenkin me suomalaiset olemme – Matti Wuoren mukaan – heimoyhteisö, joka on tiukasti linnoittautunut vaalimaan yhtenäisyyttään, mikä on ollut tärkeä voimavara vaikeina aikoina. Suhtautumistamme ulkomaan eläviin leimaa uteliaisuus, epäluulo ja kyräily. Nykysuomalaiset eivät oikein tiedä, kuinka muukalaisten kanssa tulisi menetellä. Tähän avuttomuuteen liittyy rasismia, tosin viattomampaa kuin Keski-Euroopassa. Wuori peräänkuuluttaa avointa ja vapaata tiedonvälitystä sekä hallintokoneistoa, joka puolustaa yksilön ja ihmisen etua.

Vankilalaitoksemme ylijohdaja K.J. Lång on pohtinut Suomen vankiloihin joutuneiden alle 100 ulkomaalaisen asemaa. Suomessa on vähemmän ulkomaalaisia vankiloissa kuin missään muussa Euroopan maassa Islantia lukuun ottamatta. Belgiassa joka kolmas vanki on ulkomaalainen. Suomen vankiloissa suurin ongelma on valkoisessa vankipopulaatiossa avoimesti esiintyvä rasismi. Mustaa miestä ei voida pitää monessakaan vankilassa, koska häntä ei voida suojella vankitoverien pahoinpitelyiltä. Suoja järjestyy niin, että ulkomaalaisia vankeja on enemmän yhdessä. Långin mielestä vankiloiden henkilökunnassa, poliisissa ja tullissa on rasismia. Piilorasismi on suurimpia ongelmia ulkomaalaisten kohtelussa, kun ei haluta puuttua ongelmiin. Myös yhteiskunnan isokenkäisten tulisi sanoa, että rasisti on rasisti eikä asiaa saa vesittää selittämällä ja ymmärtämällä.

Vaikka asenteet ulkomaalaisia kohtaan ovat kiristyneet suuresta työttömyydestä ja muista syistä johtuen, on myös syytä muistaa suomalaisten positiivinen suvaitsevaisuuden perinne. Nämä juuret ulottuvat autonomian aikaan ja toiseen maailmansotaan, jolloin Suomessa ei vainottu juutalaisia. Suuri osa suomalaisista on varsin suvaitsevaisia, mutta kahdella kielellä vaikeneva kansa on hiljaa. Eipä ihme että kansanedustajat ja muut päättäjät ovat yhtä neuvottomia. Yksi virhe on ehkä ollut siinä, että suomalainen yhteiskunta ei ole maahanmuuttajilleen ja pakolaisilleen tehnyt riittävän selväksi heti alkuvaiheessa sitä, mitkä ovat Suomen tasavaltaan tulevien ulkomaalaisten oikeudet ja myös yhtä tärkeät velvollisuudet. Maahanmuuttoviranomaiset ovat asiat tulijoille varmasti selittäneet – mutta ovatko vieraista kulttuureista tulleet ihmiset asiat ymmärtäneet, on eri asia.

MUUTTAJAN IDENTITEETTI

Teemassa siirtolaisen paikka on kysymys ennen kaikkea fyysisen ympäristön ja ihmisen välisestä suhteesta, mutta usein myös ryhmien välisistä suhteista. Ihmisen subjektiivisen tietoisuuden merkitys korostuu, kun tarkastelun kohteena on kahden tai useamman kulttuurin rajamailla ja muutosprosessien alaisena elävä siirtolainen. Etninen ryhmä on yhteisen biologisen, kielellisen ja kulttuurisen taustan omaava yhteisö. Jokapäiväisessä elämässä nämä piirteet eivät välttämättä ole näkyvissä. Toisinaan yksilö ei itsekään tiedä tarkkaan, mihin ryhmään hän kuuluu ja preferenssi saattaa muuttua vuosien kuluessa. Varsinkin siirtolaisena ollessaan ihminen ei osaa tiedostaa aina omaa paikkaansa kokonaisuuden osana. Siirtolaisen identiteetti onkin monimutkainen käsite. Sen tärkeimpiä ominaisuuksia on muutos, identiteetti on elävä orgaani ajassa ja paikassa. Se on pitkä tie – sosiologien termien mukaan – ensimmäisestä kontaktista akkulturaation kautta assimilaatioon.

Kanadalaisen John Berryn mukaan *akkulturaatio* tarkoittaa muutoksia kulttuurissa, mitkä johtuvat jatkuvasta ja suorasta yhteydestä kahden erilaisen kulttuuriryhmän välillä. Muutokset koskevat ennen kaikkea yksilöä ja ne voivat olla fyysisiä, sosiaalisia, kulttuurisia, poliittisia – ja jopa biologisia. Mikäli kontakteissa ilmenee ongelmia, seurauksena saattaa olla akkulturaatiostressi. Akkulturaation lopputuloksena on *adaptaatio*, jonka ääri­laidat ovat *sopeutuminen* (adjustment) ja *vetäytyminen*. Käytännössä sopeutuminen uuteen ympäristöön on usein ainoa vaihtoehto. Epäilen,

onko aikuisena uuteen ympäristöön tulleelle siirtolaiselle täydellinen sulautuminen edes mahdollista, vaikka moni on sitä yrittänytkin.

Ihminen on kaikkina aikoina ja kaikissa kulttuureissa rakentanut itselleen suojaumuureja toiseutta vastaan. Psykoanalyysissä on käsite l'autre, mikä tarkoittaa "toinen ja vieras itselle". Kantaväestölle maahanmuuttajat ovat "toisia". Bulgarialaissyntyisen Julia Kristevan mukaan muukalaisuus asuu meissä, se on minuutemme kätkeyty puoli. Muukalaista ajaa vaeltamaan hänelle itselleen tuntematon haava. Muukalainen, aina muualla, ei ole kotoisin mistään. Kristeva jatkaa: *Muukalainen imee itseensä kaipuun rajamaastossa tuoksuja ja ääniä, joille hän ei enää kuulu ja jotka sen vuoksi haavoittavat häntä vähemmän kuin tuoksut ja äänet tässä ja nyt; hän on uneksija, joka rakastelee poissaolonsa kanssa... Muukalaista ei kuitenkaan koskaan suoranaisesti revitä kappaleiksi tämän ja toisen paikan välillä, nykyhetken ja entisen välillä.*

Julia Kristevan ydinsanoma on se, että vierauden virtaukset on tunnustettava, ne ovat osa inhimillistä arvokkuutta. Erilaisuus näyttäytyy toisten kanssa olemisen lopullisena ehtona.

Kirottuja ovat ne joilla on kaksi kotimaata, on kreikkalainen Australiassa kuulemani sanonta. Ubi bene, ibi patria, sanoivat viisaat roomalaiset. Missä ihmisen on hyvä olla, siellä on hänen isänmaansa. Ihmisen onni ei riipu ulkoisista olosuhteista tai varallisuudesta. Tärkeintä on olla sovinnossa itsensä ja ympäristönsä kanssa. Siirtolaiselle se on ehkä vaikeampaa kuin paikallaan pysyvälle ihmiselle. Mielenrauha on vanha stoalainen filosofia, joka korosti käsitettä oikeiosis-sovinto. Käsite tarkoittaa myös jatkuvaa itsensä havaitsemista. Sanotaan, että siirtolainen on aina matkalla – jos ei fyysisesti, niin henkisesti.

SIIRTOLAISUUDEN YLEISTEORIAA EI OLE

Edellä esitetystä lienee käynyt ilmi, että siirtolaiseksi lähtöön on yhtä monta syytä kuin on lähtijääkin. Toinen havainto on se, että jokaisella siirtolaisella on oma kohtalonsa, kahta samanlaista tarinaa ei ole. Niinpä yleistysten ja teorioiden tekeminen on vaikeaa. Siitä lähtien, kun englantilainen tilastotieteilijä E.G. Ravenstein vuonna 1885 ja 1889 muotoili kahdeksan siirtolaisuuden lakia, ovat tutkijat yrittäneet löytää yleispätevää siirtolaisuuden teoriaa tai lakeja, mutta huonolla menestyksellä. Sen sijaan on kehitelty erilaisia muuttoliikkeen malleja ja typologioita.

Amerikkalainen Robert E. Park loi 1920-luvulla assimilaation kehäteorian, jossa assimilaatio nähtiin väistämättömänä ja yksilinjaisena prosessina. Akkulturaatioteoria omaksuttiin antropologiasta. Kanadalaisen John Berryn maahanmuuttajien ja kantaväestön väliset akkulturaatiomallit ovat laajasti tunnettuja. Bulgariasta kotoisin oleva, Ranskassa vuodesta 1965 asunut Julia Kristeva on pohtinut syvällisesti ja teoreettisesti muukalaisuutta ja siirtolaisuutta.

Pakolaisteoreetikoista mainitsen Australiaan vuonna 1948 muuttaneen unkarilaisen F.E. Kunzin, jonka pakolaisuuden teoriassa keskeinen ajatus on, että "pakolainen on puolivälissä ei minnekään".

Tärkein syy yleispätevän teorian puutteeseen on se, että ihminen on erilainen ja irrationaalinen olento, joka ei ole sidottu paikkaan eikä aikaan. Siirtolainen – kuten ihminen yleensä – on aina liikkeessä.

TULEVAISUUDEN VISIOITA

Olen tarkastellut siirtolaisen paikkaa menneisyyden ja nykyisyyden näkökulmasta. Tulevaisuudessa lisääntyvälle siirtolaisuudelle Suomesta näyttäisi olevan kasvualustaa. Noin vuosi sitten kartoitettiin HS:n kuukausiliitteessä lukijoiden haaveita. Rakkaus oli vasta toisella sijalla. Ensimmäisenä oli ulkomaille matkustaminen ja siellä asuminen. Akateemisesti koulutettujen ammattijärjestön Akavan tuore tutkimus osoittaa, että 40 000 sen jäsentä, useimmat heistä nuoria ja vastavalmistuneita, olivat halukkaita lähtemään vaikka heti ulkomaille töihin. Yhtenä syynä Akavan jäsenten muuttohaluun oli Suomen korkea verotus. Lyhyellä tähtäyksellä odotan Norjan imun alkavan tuntua Suomessa muihin EU-maihin muuton ohella. Suomalaisen yhteiskunnan olisi taattava ihmisille mahdollisuus asua ja tehdä työtä kotiseudullaan, jolloin poismuuttaminen, tapahtuipa se sitten ulkomaille tai valtakunnan rajojen sisällä, olisi vain yksi vaihtoehto muiden joukossa. Miksi 98 prosenttia maapallon väestöstä ei muuta minnekään? Mikä pitää heidät paikoillaan, olisi mielenkiintoinen tutkimuskohde.

Suomen ulkomaalaisväestö tulee lisääntymään ja Suomi muuttuu vähitellen monien kulttuurien maaksi. Maahanmuuttajien ansiosta Suomi tulee saamaan mm. uudenlaista ruokakulttuuria ja kansainväliselle huipulle yltäviä yleisurheilijoita Tanskan ja Ruotsin tapaan. Työllisyystilanteen parantuessa - ja kun aletaan ymmärtää maahanmuuttajien arvo pitkällä tähtäyksellä - suomalaisten asenteet tulevat muuttumaan nykyistä myönteisemmiksi maahanmuuttajia kohtaan. Erilaisuuden lisääntyessä nousee yhteiseksi tärkeäksi tekijäksi suvaitsevaisuuden arvo, on arkipiispa John Vikström korostanut. Jukuripäiselle Suomen kansalle suvaitsevaisuuden tie on pitkä ja kapea. Mutta tärkeintä on liikkeen suunta, kuten Turusta kotoisin oleva valtiomies on todennut.

Neuvostoliiton hajoamisen yhteydessä ennustettiin miljoonien ihmisten muuttavan länteen. Näin ei ole tapahtunut. Mutta edelleenkin Suomen on valmistauduttava lähialueilta mahdollisen kriisitilanteen johdosta aiheutuvaan massamuuttoon. Virossa on tällä hetkellä noin 400 000 venäläistä, jotka ennen pitkää saavat maan kansalaisuuden ja Viron mahdollisen EU-jäsenyyden myötä suuri osa heistä voisi muuttaa Suomeen.

Rajatarkastukset matkoilla Pohjoismaiden ulkopuolelle muihin EU-maihin oli tarkoitus poistaa vuonna 1999, mutta poistaminen siirtyi vuoteen 2001 tietojärjestelmän viivästymisen vuoksi. Tähän liittyvä uhkakuva on laitton siirtolaisuus, ennen kaikkea Venäjän kautta. Niinpä EU:ssa, kuten muissakin läntisissä teollisuusmaissa, kiristetään ulkomaalaislainsäädäntöä ja kehitetään erilaisia keinoja maahanmuuttopaineita vastaan. Schengen-maissa on perusteilla reaaliaikainen sormenjälkitiedosto estämään turvapaikan hakeminen samanaikaisesti monesta maasta.

Siirtolaisuutta tulee olemaan myös seuraavalla vuosituohannella. Ihminen on utelias eläin ja ruoho näyttää vihreämmältä aidan toisella puolella. Monet aidat ovat kaatuneet ja muuttaminen on entistä helpompaa. Ihmiset muuttavat suurkaupunkeihin ja suomalaiset pakkautuvat pääkaupunkiseudulle.

Mutta myös pitkän matkan muuttoliikettä saattaa esiintyä. Tällä hetkellä miehitetty avaruuslento Marsiin kestää kuusi kuukautta - eli saman verran kuin purjelaivalla Euroopasta Australiaan viime vuosisadalla. Eräällä tavalla elämme uutta löytöretkien aikaa. Jos avaruusmatkat onnistuvat ja

halpenevat, kuten suurten höyrylaivojen ansiosta Atlantin ylitys, ihmiskunnalla voi olla edessään uusi muuttoliike, varsinkin jos maapalloa kohtaa suuri luonnonkatastrofi.

Saamme mahdollisesti myös maahanmuuttajia toisilta taivaankappaleilta. Maapallo on tuskin ainoa planeetta, missä on elämää. Ehkä muukalaiset ovat jo keskuudessamme.

- Artikkelit perustuu Edistyksen Päivillä 17.10.1997 pidettyyn esitelmään –

KIRJALLISUUS

BERRY JOHN (1992) Acculturation and Adaptation in a New Society. International Migration, Vol. XXX, No 1, 1992, 69–85. Geneva.

CASTREN HEIKKI (1960) Merimiespastorina kenguruitten maassa. Helsinki.

HAMMAR TOMAS, BROCHMANN GRETE, TAMAS KRISTOF AND FAIST TOMAS (EDS.) (1997) International Migration, Immobility and Development; Multidisciplinary Perspectives. Oxford.

ISBOM LEENA (1997) "Ulkomaille lähtö on suomalaisten ykköshaave". Amerikan Uutiset 3.7.1997.

KALHAMA MAIJA-LIISA (1997) Juhlapuhe juhannuksena 20.6.1997 Kauhavalla. Siirtolaisuusinstituutti, Turku.

KOIVUKANGAS OLAVI (1986) Sea Gold and Sugarcane; Finns in Australia 1851-1947. Turku.

KORTTEINEN JUHANI (1997) "Alkuperään katsomatta - lakimies rasismien äärellä". Teoksessa Järvinen Timo A & Kortelainen Antti (toim.) (1997) Muukalaiset; Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa. Helsinki, 117–124.

KOSKENNIEMI MARTTI (1997) "Muukalaisuus ja kansainvälinen järjestelmä". Teoksessa Järvinen Timo A & Kortelainen Antti (toim.) (1997) Muukalaiset; Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa. Helsinki, 99–107.

KRISTEVA JULIA (1992) Muukalaisia itsellemme. Stockholm.

KUOSMA TAPIO (1997) "Ulkomaalaiset ja oikeusturva". Teoksessa Järvinen Timo A & Kortelainen Antti (toim.) (1997) Muukalaiset; Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa. Helsinki, 65–78.

KUNZ EGON F. (1973) The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacement. International Migration Review. VOI 7 (2), Summer 1973, 125–146.

LAUNIKARI JAAKKO (1995) "Ulkosuomalaiset- menetetty kansanosaa?". Finlandia News, No 15, 11.12.1995, Australia.

LIEBKIND KARMELA (1998) Me ja muukalaiset. Helsinki.

LÅNG K.J. (1997) "Syrjintä ja ihmisoikeudet vankeinhoidossa havaitun perusteella". Teoksessa Järvinen Timo A & Kortelainen Antti (toim.) (1997) Muukalaiset; Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa. Helsinki, 45-53.

LÄHTEENMÄKI OLAVI (1989) Colonia Finlandesa; Uuden Suomen perustaminen Argentiinaan 1900-luvun alussa. Helsinki.

PAAVOLAINEN OLAVI (1937) Lähtö ja loitsu. Jyväskylä.

PELTONIEMI TEUVO (1985) Kohti parempaa maailmaa; Suomalaisten ihannesiirtokunnat 1700-luvulta nykypäivään. Keuruu.

MOBERG VILHELM (1996) Maastamuuttajat. Keuruu, 2. painos (1. p. ruotsiksi 1949 ja suomeksi 1959).

SCHEININ MARTIN (1997) "Kansalaisoikeudet, ihmisoikeudet ja oikeustiede". Teoksessa Järvinen Timo A & Kortelainen Antti (toim.) (1997) Muukalaiset; Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa. Helsinki, 31–36.

VEIJALAINEN RISTO (1996) "EU:n itälaajenemisen tuomiin siirtolaisuhkiin varauduttava". Turun Sanomat 5.9.1996.

VEIJALAINEN RISTO (1997) "MAAHANMUUTTO JA PAKOLAISUUS KANSAINVÄLISTYVÄSSÄ SUOMESSA". Teoksessa Järvinen Timo A & Kortelainen Antti (toim.) (1997) Muukalaiset; Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa. Helsinki, 59–64.

WUORI MATTI (1997) "Köyliönjärven jäältä ulkomaalaiskeskukseen". Teoksessa Järvinen Timo A & Kortelainen Antti (toim.) (1997) Muukalaiset; Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa. Helsinki, 9-15. VÄESTÖLIITTO (1996) Minne matka; Kansainvälinen muuttoliike kiihtyy. Väestötietosarja 2, Helsinki.